

AŞIROV, Tahir (2014). “Türkmen Şairi Mahtumkulu’nun Düşünce Yapısı ve Etkisi”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.117-130 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Tahir AŞIROV*

TÜRKMEN ŞAİRİ MAHTUMKULU’NUN DÜŞÜNCE YAPISI VE ETKİSİ

“Mahtumkulu hakikaten muallim şair olmakla beraber halk mütefekkir”

Zeki Velidi Togan

Giriş

Tasavvuf meşrepli Türkmen şairi ve düşünürü Mahtumkulu’yu düşünce yapısını irdelemekle Türkmen düşünce tarihi serüvenine açıklamak ve betimlemek olanaklıdır. Çünkü Şair Türk-İslam kültür birikimini şiirlerinde Türkmen halk dili ile yansıtmıştır. Düşünürü Türkmen kültürünün dönüm noktası olarak kabul edersek, şiirleri geçmişi ve zamanesinin düşünce yapısını aktarıyor ise, onun şiirlerinin yayınlanması ise şiirlerinin etkisini göstermek ile şairden günümüze o kültüre olan yaklaşımlara da ayrıca ışık tutacaktır. Çünkü şairin şiirlerinin içerik yapısının ve dilinin çözümlenmesi, gerçekten Türkmen kültürel birikiminin geçmişine ve onun zamanesine ışık tutacak olduğundan birinci kısımda irdeleneceğiz. Bu bölümde şairin kelimelere yüklediği anlamlar ele alınacak ve yapıtındaki gerçeğin yansıtılmasını çaba harcanacaktır. İkinci olarak ise, şairin düşüncelerini yansıtan şiirleri toplandığı divanın yayınlanmasıyla ilgili süreç değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Çünkü bu edim genel olarak çok değişik süreç ve dönemden geçtiğiniz tarih beyan etmektedir. Bu ise yayınlama düşünür Zeki Velidi Togan’ın “Şura” dergisindeki ifadesiyle “Mahtumkulu tercüme hali hakkında bar taba [tapıp] aldığımız malumat uşbudur [budur]. Türkmenler arasında bu hakta malumat alıp yazan kişi bolsa elbette edebiyat tarihimize zor hizmet eden bolar idi”

---

* Dr., Aşkabat Üniversitesi.

diyerek konuya 1913 senesinde değerlendirmiştir¹⁰⁸. Bu ikinci bölümde ise, bu “zor hizmeti” gerçekleştirme yoluna girenlerin (Berdi Kerbaba oğlu ve Bekki Emir Berdi oğlu) edimlerini ele alınacaktır.

Mahtumkulu’nun Hayatı ve Düşünce Yapısı

Türkmenlerin Göklen boyunun Gerkez oymağından olan Mahtumkulu, İran’ın Gülistan Eyaleti’nin Kümmet Kabuz şehrinin Hacı Kavuşan köyünde dünyaya gelmiştir. Bu köy Etrek nehri boyunda olup şimdi İran sınırı içindedir. Şair “Âleme belgilidir” adlı şiirinde şöyle beyan ediyor:

Bilmeyen soranlara aýdyň bu garyp adymyz,
Asly gerkez, ýurdy Etrek, ady Magtymgulydyr.

Doğum ve ölüm tarihleri belli olmamakla beraber 1724-1807 yıllar arasında yaşamış olarak kabul edilmiştir. Ancak günümüzde mezarı, İran’ın Türkmen Sahra bölgesinin Etrek nehrinin kıyısındaki Aktokoy köyünde bulunmaktadır.

Türkmen milli şairi Mahtumkulu’nun düşünce yapısının oluşmasında, onun babasının etkisi büyüktür. XVIII. yüzyılda yaşadığını ve onun ahlak ilmine ait mesnevi usulde “Vaazı – Azad”, “Beş Namaz”, “Behiştname”, “Hikayat”, “Murabbag ve Gazallar” ve “Rubailer” kitapların yazarı olan babası Devlet Mehmet Molla lakabı “Azadı” diyen şairdir¹⁰⁹. Türkmen kültür hayatında önemli etki eden ve öğüt veren düşünürlerden biridir. Mahtumkulu’nun ilkokulunu da babasından almıştır. Bu konuda şair “Gulagin tutmaz” adlı şiirinde şöyle diyor:

Dua kılsam, cebri-cefam ekserdir,
İlim öğreten ussat – kıblam pederdir,

Şair medrese tahsili görmüştür. İdris Baba (Halaç), Gögeldaş (Buhara), Şirgazi (Hiva) medreselerinde okuduğunu görülebilir. Ayrıca şairin medrese öğretiminin olduğunu da yine kendi şiirinden öğrenebiliriz. Gerçekten öğrenim gördüğü medreseye ithaf ederek “Şirgazi” adlı bir şiir yazıyor. Orada üç yıl öğrenim gördüğünü aşağıdaki setirlerden görebiliriz.

Mekân eýläp, üç ýyl ýýdim duzuňy,
Gider boldum, hoş gal, gözel Şirgazy.
Ötürdim gyşyňy, nowruz-ýazyňy,
Gider boldum, hoş gal, gözel Şirgazy.

¹⁰⁸ Şura, 12/358-359.

¹⁰⁹ Geniş bilgi için bakınız: Döwletmamet Azady, Eserler ýygyndysyy, (hz. Rahmenberdi Godarow, red. Hidayet Peker), Uludağ Üniversitesi Basımevi Bursa 2012.

Bu uzun eğitim ve öğretimden sonra şairin düşünce yapısı yansıtan şiirleri önemli yer almaktadır. Zeki Velidi Togan “Şura” dergisinde “Mahtumklu” ile ilgili yazısında Türkmen edebiyatı konusunda değerlendirmesine yer vermektedir. Orta Asya şairlerinin şiirlerinin kendine özgü olduğunu nitelendirmektedir. Gerçektende Ali Şir Nevai’yi sınıf şairleri Arap vezni, Ahmet Yesevi gibi İran med üzere olmakla 7 ve 11 mısralı bina edildiğini söylemektedir ve örneklemektedir. Ancak Orta Asya halk şairlerinin dört mısralı şiirleri severek yazdıklarını ifade etmektedir¹¹⁰.

Gerçekten de Mahtumkulu dört mısralı şiirleri yazan şairdir. Şairin düşünce yapısı şiirlerine yüklediği anlamların belirlenmesiyle açıklanabilir. Ancak bu konu da yaklaşımlar ve tasvirler görmek mümkündür. Onlardan M. Fuat Köprülü “Türk edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar” adlı eserinde Mahtumkulu’yu “Nakşbendi dervişi”¹¹¹, Zeki Velidi Togan “” adlı yazısında “Mahtumkulu eş’arı [şiirleri] dini olmakla beraber “Meşrep” veya “Ahmed Yesevi” gibi halis tasavvuf eseri ve derviş eş’arı [şiirleri] değildir. Bu bir halk din ve ahlak muallimi [öğretmeni], halk felsefiyatı [hikmet bilgileri] muallimidir [öğretmenidir]”¹¹² diye tasvir ediyorlar. Bu konu da Hocam Hidayet Peker “Türkmen Milli Şairi Mahtumkulu Firaki’nin Felsefesi” adlı eserinde detaylı açıklamaktadır¹¹³.

Mahtumkulu’nun Şiirleri Türkmenistan’daki İlk Neşri

a. Kitabın Önsözünün Değerlendirilmesi

Genel olarak Türk kültürünün sözlü geleneği çok zengindir. Bu zenginliğin yaşatılmasının ve ebedileştirmesinin güvencelerinin birisi ise onların toplanıp yayınlanmasıdır. Bu bağlamda Türkmen Şairi Mahtumkulu’nun yapıtında yayınlanması süreci değerlendirmesine geçilecektir.

Gerçekten de bazı zamanlarda Türkmen kültür birikimi olan Mahtumkulu’nun şiirlerini yayımlamak özelde Türkmen

¹¹⁰ Şura, 12/358-359.

¹¹¹ “Onların adeta kudsî bir mahiyet berdikleri Halk şairi Mahdum Kuli’nin şiirlerinde, Ahmed Yesevi te’siri ... göze çarpmamak mümkün değildir. Hemen hemen bundan birbuçuk asır önce hayatta olup, elinde saz ile Maverâü’n-nehr’i ve İran’ın kuzey taraflarını gezen bu Nakşbendi dervişi, bugün bile Türkmenlerin en büyük şair-mutasavvıfı sayılır” M. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar, (Yay. Orhan F. Köprülü), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1976, s. 177.

¹¹² Zeki Velidi Togan, “Türkmen Şairi Mahdumkulu’yu Anlamak”, (latinize eden Tahir Aşirov) U.Ü.İ.F.D. 1/2014. Bursa – Türkiye.

¹¹³ Peker, Hidayet, Türkmen Milli Şairi Mahtumkulu Firaki’nin Felsefesi, Emin yay. Bursa 2014.

medeniyetine, genelde ise Türk medeniyetine hizmetlerin en büyüğü olmuştur demek, hakkı yadsımak olmayacağını, her bir Türkmen düşünce yapısını inceleyenlerin onaylayacakları bir hakikat olduğu kabul edilebilir. Buna sadece dini içerikli şiirlerinin Bağımsızlığa kadar bekletilmesi bunun en bariz bir örneklerinden biridir¹¹⁴. Özellikle de 1926 yılında meşhur Türkmen yazarı Berdi Kerbabayev'in topladığı şiirler ve onların yerli yazı esaslarına ve Bekki Emir Berdi oğlunun önsözü balgamında yazılan yazıların içeriğinin irdelenmesi ile değerlendirmeye gidilecektir. Bu konunun ortam ve olanakları ödevlenerek nedenlerine ve koşullarına yer verilerek irdelenecektir.

İlk olarak Mahtumkulu'nun şiirlerinin neşri Hodzko -Boreyko tarafından 1842 senesinde London'da yayımlanmaya başlamış olduğu söylenebilir.¹¹⁵ Ancak Türkmen ilinde ise birkaç gazete köşeleri¹¹⁶ dışında kapsamlı bir neşrine, yukarıda zikir ettiğimiz seneye kadar beklemek gerekmektedir.

Berdi Kerbabayev tarafından Muhtumkulu'nun şiirlerinin yazmalarının toplanması sonucunda 1926 senesinde Bekki Emir Berdi oğlunun önsözü ile yayımlanmıştır. Bu neşir Türkmenistan'da ilk kapsamlı neşir olarak ifade edilebilir. Çünkü bundan önce kitap şeklinde neşir bilinmemektedir veya bilmemekteyim. Gerçekten Mahtumkulu'nun neşri önemli bir edimdir. Bu bakımdan da biz bu yazımızı neşir bağlamında değerlendirmeye çalışılacaktır. İlk olarak ona giriş yazan Bekki Emir Berdi oğlunun “sözbaşı” olarak ifade ettiği önsözü okunduğu zaman durumdan veya sorunlardan haberdar etmektedir. Bir de kitabın son kapağında Rusça olarak “Sbornik izbrannih proizvedebiy turkmenskogo poeta Mahtum-Kulu (II pol.

¹¹⁴ Magtymguly, Bagyşla Bizni, (Çap edilmedik goşgulary), “Turan-1” neşriyatı, A. 1992.

¹¹⁵ Choduko A. (Александр Ходзька), Specimens of the Popular Poetry of Persia. London, 1842.

¹¹⁶ İçinde (Goşgi) Aliyev G. Türkmen Dili, Ashabad 1914, 82 s.; Çarlık Rusya döneminde 14 Aralık 1914'te Aşkabat'ta yayımlaya başlayan ve yayını 1917 yılında Çarlık Rusyasının devriminden sonra, 1917'de biten “روزنامهء ماورای بحر خزر” “Ruznama-yi Mavera-i Bahr-i Hazar”, Rusça “Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta” (“Hazar Ötesi Günlük Gazete”) adlı Türkmen gazetesinde Mahtumkulu şiirleri ve diolog şiirleri yer almaktadır. “مختتم قلی” № 25 (1915), “مخدوم قلی بیلان دوردی شاعرینک” №108 1916, “مخدوم قلی بیله دوردی شاعرینک قوشوشماغی” №110 (1916), “مخدوم قلی دوردی شاعر بیله مخدوم قلی نینک قوشوشان برنینک قالانی دوردی” №133-134 (1916). Ayrıca hayatı ile ilgili de değişik bir yaklaşım için: “Ruzname-ýi mawera-i bahr-i hazar” gazetesinin 1915-nji ýylyň 3-nji aprelindäki sanynyň mazmunynda, türkmen halkynyň milli şahyry Pyragynyň durmuş ýoly bilen tanyşmaga mümkinçilik berýän ýazgy “Iz biografıy poeta Mahtum-Kulu” (“Şahyr Magtymgulynyň terjimehaly”) ady bilen tanadylypdyr.

XVIII veka)” (“Magtymgulynyň saýlanan eserler ýygyndysy, (XVIII asyryň II ýar.) diye ifade yer almaktadır. Bu da bir ayrı sorunu dile getirmektedir.

Gerçekten de Mahtumkulu'nun şiirlerinin toplanmadığını Bekki Emir Berdi oğlu “sözbaşı”nda (“önsöz”) şu sözler ile açıklamaktadır: “Kendinden sonraki gençlere şairimiz unutulmaz miras bırakıp gitse de, bu güne kadar onun yazan şiirleri, aydan şarkıları halk arasında çok yaygınlaşıp toplanman kalırdı”¹¹⁷ Bekki Emir Berdi oğlu'nun ifade etmeye çalıştığı konu gerçekten önemlidir. Çünkü Türkmen halkının büyük şairinin değerleri şiirleri sözlü veya azda olsa yazma olarak ellerde bulunsa da onun bir neşrinin olmamasından yakınmaktadır. Bu konuda da gerçekten haklıdır. Bir taraftan büyüklük ve değerlilik atfediyorsunuz ancak hala bir geniş kitleye ulaşacak düzeyde olmamasıdır. Bir de yayın olamayınca çıkacak ve çıkmış sorunlara da dikkat çekmiştir. Bunu ise şöyle ifade eder: “Büyük halk içinde orada burada Mahtumkulu yazmaları okumuş insanlar elinde olsa da bular bir birinden farklı olarak çıkıyordu.”¹¹⁸ Emir Berdi oğlu burada Mahtumkulu'nun şiirlerinin yazmalarında değişiklik olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır. Bu konu ciddi bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu ise şaire aidiyet ve değiştirme konularını uyandırmaktadır. Haklı olarak “Çünkü yerli durumlara göre yazı çoğaldı, eksildilerdi; yerli şive göre dili de bir az değiştirdi; kem – kās (az) yerde başkalar tarafından yazılan şiirler karıştıyordu. Sonra yazılardan göçürenler de bilerek mi ya bilmeyerek mi kendi tarafından islen işlemedik yerlerine değiştirmekten sakınmayan olmalı ki, demek şimdiki halk arasındaki Mahtumkulu yazmaları asıl nüsha doğruluğu güman olup görünmektedir”¹¹⁹ diye geç kalınmışlıktan üzüntü duymaktadır.

Emir Berdi oğlu şairin kendi el yazısı konusunda da bir fikir vermeye çalışmaktadır. Gerçekten de “Çünkü ta asıl Mahtumkulu el

¹¹⁷ “Özünden soňky ösdürmelere şahyrymyz unudylmaz ýadygärlik goýup gitsede, bu çaka çenli onuň ýazan goşdulary, aýdan aýdymlyry il arasynda gaty ýaýrap toplanman galardy.” Magtymgulynyň saýlanan eserler ýygyndysy, (XVIII asyryň II ýar.) Neşir edilen ýeri Poltorask (Aşgabat), 1926-njy ýyl. Kitap Türkmen dilinde Arap elipbiýinde. T-3 32087.

¹¹⁸ “Uly il içinde onda – munda Magtymguly golyazmalary okamyş adamlar elinde bolsa-da, bular bir-birinden tapawutly bolup çykardy.”

¹¹⁹ “Çünkü yerli yağdaýlara görä ýazgy artdyrlardy, kemeldilerdi; yerli şive görä dili-de bir az degişerdi; kem –kās yerde başgalar taýyndan ýazylan goşgylyr garyşardy soňra ýazgylyardan göçürenler hem bilgeşlimi ýa adanlykdanmy öz taýylaryndan ýaran ýaramadyk yerlerine üýtgetmekden çekinmeýän bolmaga çemeli ekenler. Diýmek şimdiki il arasyndaky Mahtumkulu golyazmalary asylyk nusga dogrulygy gümana bolup görünyär.”

yazması kayıp da bu güne kadar ele geçmiyor” diyerek konu hakkında hikâyeye bağlamaktadır¹²⁰.

Emir Berdi oğlu şairin şiirlerinin Buhara ve Taşkent basmalarına da eleştiri niteliğinde açıklama yapmaktadır. Bu konuda “Şöyle zorluklar olsa da Mahtumkulu[‘nun şiirlerini]’nu toplama yolunda çok tecrübeler edilmektedir. Buhara, Taşkent taş basmahaneleri onu tanınılmaz gibi ederek basmışlardır”¹²¹ diye açıklamak yapmaktadır. Ancak bu basmalar hangileri olduğuna dair bilgi vermemektedir. Ancak Buhara’da (1914) Kurbanberdi Gürgani¹²² ve Taşkent’te (1911) Arifcanov¹²³ tarafından yapılan çalışmalar olabilir. Buna rağmen Astrahanlı İmam Abdurrahman Efendi Niyazi’nin 1911 senesi “Mahtumkulu Divanı”nı neşrine¹²⁴ ve Şeyh Muhsin Fani’nin “Mahtumkulu divanı ve yedi asırlık Türkçe bir manzume”¹²⁵ adlı kitabına göndermek yapmaktadır¹²⁶.

Emir Berdi oğlu kitabın önsözünde daha da bir şeye dikkat çekmektedir. Bu ise Türkmen devletinin inşası ile medeni uyanış gerçekleştiğine dair bilgi vermesidir. Bu balgamda şair Mahtumkulu’nun Türkmençe ifade ile “Şairi tirsegine kaldırmak” veya şiirlerinin yaygınlaştırılması konusudur. Bu konuda düşünür “Türkmenistan devlet kurulması ile cemaat arasında medeni uyanış orta çıkıp edebiyat, lisaniyat ve başka medeni meseleleri orta atılar” diye açıklama yapmaktadır¹²⁷. Aynı zamanda devlet idaresinden okullara kadar Türkmen dili olmalı görüşü öne sürmektedir ve hazırlıksız durumda ne yapılması gerektiği açıklanmaktadır.¹²⁸ Bekki

---

¹²⁰ “Il arasynda ýüräp gelyän hekaýa görä düýp nusgalar gaýyp bolanlar. Bir gezek sahyrymyzyň obasyny Etrek çäýyň sili alanda, we başga bir gezek-de obany ýagy çapanda.”

¹²¹ “Şeýle kynlyklar bolsa-da Mahtumkuluny toplama ýolunda köp synaglar edilendir. Buhara, Taşkent daş basmahanalary ony tanalmaz ýaly edip çykarypdyrlar.”

¹²² Divan hezreti Mugtimgulı, (Gagüren ve neşir eden Gurbanberdi Gürgeni, Buhara 1914, 164 s.

¹²³ Otuz iki tohum kıssası ve Magtum Kulu. Daşkent G.H. Arifcanovın daş basması 1911. 80 s.

¹²⁴ Divan Mahtumkulu, Neşir eden Abdurrahman Niyazi, A. Omarov ortakların tcarethana tip. Astrahan 1912. 48 s.

¹²⁵ Mahtumkulu divanı ve yedi asırlık Türkçe bir manzume, (Şerh ve tenkit eden: Şeyh Muhsin Fani), Kâğıtçılık ve matbaacılık anonim şirketi, İstanbul 1340 [1921] 64 s.

¹²⁶ “Soňra Niýazy arkadaşymyz taýyndan Mahtumkulu basdyrylmaga başlanandyr. Ýakynda Istanbulda - da basylyp çykandyr.”

¹²⁷ “Türkmenistan döwleti guralmaly bile jemagat arasynda medeni oýanyş peýda bolup edebiyat, lisaniyat we başga medeni meseleleri orta atylar.”

¹²⁸ “Ýaňy ýakyndan bári uly kiçi bolup bir zady ýagşy duýýarys. Bu gün Türkmen jemagatyna uly alada ýetişendir. Öz dilinde döwleti edara etmek mektep magatyf işlerini ýöretmek we mundan baş beter başga bir zady hem duýýandyrys. O da döwlet edara etmek

Emir Berdi oğlu: “Çünkü bu güne kadar biz de hazırlık olmamıştır. Bundan dolayı orta hazırlanmak meselesi düşyar. Bu doğru da ileri sürülmeli zat nedir? İlk olarak kendi medeni zenginliklerimiz toplanıp puhta okumalı. Bundan evvel ne yaradan isek, ona sahiplenmeliyiz... Onlardaki dil zenginliklerin bilinse, tanınsa şu günkü zorlukların çoğu azalardı”¹²⁹ diye açıklamak yapmaktadır. Ayrıca şairlerin durumunu ve etkisini şu sözler ile açıklamaktadır: “Şunlar bilen birlikte Türkmen halk şairleri şiirleri toplanıp yaş nesiller tarafından okulsa, tiz zamanda birçok eksiklikler ayrılacaktır.”¹³⁰

Bu süreçte Devlet tarafından Berdi Kerbabaýev’den şairin şiirlerinin değişik yazmalardan toplanmasına islendiğini ve birkaç nüsha da verildiğine dair bilgi vermiştir. Bu konuda Emir Berdi oğlu şöyle diyor: “Devlet bilim şurası yukarıda zikir ettiğine göre arkadaş Berdi Kerbaba oğluna Mahtumkulu şiirlerini türlü yazmaları irdeleyerek toplamayı istedi ve birkaç Mahtumkulu nüshalarını tapıp verdi.”¹³¹

Devlet isteği üzerine hazırlandığı söylenen kitapta kullanılan nüshaların kâmil olanların bir kaçını saymaktadır. Onlardan: Seyyid Murat Övezbay’ın Hiva, Garaş Han’ın Çeleken yazması bir de yazarın kendisinin Garrı –Gala elyazmaları.¹³²

Emir Berdi oğlunun bu hazırlanan kitapta kullanılan yazmaların güvenliği tereddüdünün olduğunu metine yansıtmıştır. Nitekim bu konuda şöyle diyor: “Şu nüshalar Türkmenistan’da en dolu diye tanınsa da bulardan irdelenip düzülen Mahtumkulu doludur

---

ýolunda bize berilyän soraglara güýjümiz ýoklugy, gaýtargy ýoklugy. Çünki bu güne çenli biz de hazrylyk bolmandyr.”

¹²⁹ “Çünkü bu güne çenli biz de hazrylyk bolmandyr. Oňa görä orta hazrylyanmak meselesi düşyar. Bu dogruda ileri sürülmeli zat nämedir? Ilki bile öz medeni baýlyklarymyzy toplap puhta okamaly. Mundan ewwel näme ýaradan bolsak, şonuň eýýesi bolmalydyrys. Ertekiler, matallar, atalar sözleri, aýdymlar, agylar, läleler ýygnalsa we olardaky dil baýlyklaryň bilinse, tanalsa şu günki horluklaryň köp esesi egsilerdi.”

¹³⁰ “Şular barabarynda Türkmen halk şagyrlary toplanyp ýaş özdürmeler tarapyndan okalsa, tiz wagtda bir topar kemçilikler aradan göterilerdi. Çünki magnawy taýdan ýaş ösdürmeler üçin olar bi peýda bolsalarda çeperçilik, ustaçylyk taýyndan şimdilere göreld bolcaklary bi güman bolup görünýär we beýle kyn günlerde şonuň ýaly boş ýatan baýlyklardan onsy ýaramaz munsy ýaramaz diýip ýüz döndürmegimiz bi maslahatyrap tanalsa gerek.”

¹³¹ “Döwlet bilim şurasý ýokaryda aýtdygyny görä arkadaş Berdi Kerbaba oglyna Mahtymkulu goşgularyny dürli ýazmalary seljerip toplamany tapşyrdy; we bir niçe Mahtumkulu nusgalaryny tapyp berdi.”

¹³² “Olaryň içinde belliräkleri: Seyitmyrat Öwezbaýyň Hiwa, Garaş Hanyň Çeleken ýazmasy, meniň Garrı –gala golýazmalarym.”

demekten ve şiirlerin tümü Mahtumkulu'nun kendisin ki demekten kaçınıyoruz.”¹³³

b. Kitapta Bulunan Şiirler

Berdi Kerbabayev'in Mahtumkulu'ya ait olduğunu düşündüğü şiirleri topladığı kitabında, şairin şiirlerini 46 başlık altında düzenlemektedir.

1. Şairlik kuvvetini tapış hakkında. Bu bölümde 9 şiirine yer vermektedir: 1. “Turgul” diydiler”, 2. “Günler hey”, 3. “Áa Rabbimiz sary”, 4. “Her ýana”, 5. “Diwana geldi”, 6. “Oýan diydiler”, 7. “Uştum ýaranlar”, 8. “Jan gördüm”, 9. “Eýýamy gördüm”.

2. Adamın dünya gelişi hakkında (2 şiir): 1. “Dördünce ýa başinde”, 2. “Joşa geldiň”.

3. İş bitirecek yigide gerek zatlar hakkında (4 şiir): 1. “Don bolsa”, 2. “Ýar gerekdir”, 3. “Aty gerekdir”, 4. “Don gerekdir”.

4. Islenmedik yerde görünmezlik hakkında (2 şiir): 1. “Berilmegin ýerde”, 2. “Söhbet ýagşydyr”.

5. Öylenmek/Evlenmek doğrusunda (1 şiir): “Öýlengin”.

6. Yahşi at ve edermen yiğit hakkında (2 şiir): 1. “Depe nedir düz nedir”, 2. “Başy gerekdir”.

7. Gılık hakkında (2 şiir): 1. “Gara”, 2. “Bir bara ýüz ursañ”.

8. Saz sühbet hakkında (1 şiir): “Gelende bardyr”.

9. Adamlary tanamak hakkındaki sınaqlar (2 şiir): 1. “Turşun görün”, 2. “Şal tapsa”.

10. Kem akıllığın neticesi hakkında (1 şiir): “Ham olar”.

11. Gelşiksiz zatlar hakkında (2 şiir): 1. “Ýaraşmaz”, 2. “Ýaraşmaz”.

12. Boldurup bolmayan işler hakkında (1 şiir): “Bolmayar”.

13. Bolcak işlere çare bolmazlık hakkında (1 şiir): “Başy sirdirar”.

14. Oğrı hakkında (1 şiir): “Halyň seniň”.

15. Öz özüne gövün yetmek hakkında (2 şiir): 1. “Dag saýar”, 2. “At ýanynda bellidir”.

16. Töwekkel we sağınmak hakkında (1 şiir): “Behem eder”.

17. Rızık hakkında (3 şiir): 1. “İş bolmaz”, 2. “Ýelden tut”, 3. “Duz hem bolmasa”.

¹³³ “Şu nusgalar türkmenistanda iň dolyrak diýip tanalsa-da bulardan seljerip düzülen Mahtumkulu doludyr diýmekden we goşgularyň barysy Mahtumkulunyň özüniňki diýmekden çekinýäris.”

18. Batır – Gorkaklık hakkında (5 şiir): 1. “Baýa seretmez”, 2. “Bolmasa”, 3. “Başda bellidir”, 4. “Maly bolmasa”, 5. “Ulaşdy”.
19. Garıplık hakkında (4 şiir): 1. “Ýad bolar”, 2. “Düşüne degmez”, 3. “Elde bary bolmasa”, 4. “Ýoly gözlär”.
20. Hosdar hakkında (2 şiir): 1. “Ser biläni”, 2. “Ýat ýagly”.
21. Ayallar hakkında (4 şiir): 1. “Ýöräsiň geler”, 2. “Ata meňzär”, 3. “Islärin”, 4. “Üç aýal bolar”.
22. Nevruz hakkında (1 şiir): “Jahan peýda”.
23. Meydan yolugsa (3 şiir): 1. “Meýdan ýolugsa”, 2. “Göze mygmandyr”, 3. “Ýar eýlär”.
24. Başsızlık ağzı alalık (2 şiir): 1. “Nogsana geler”, 2. “Döner”.
25. Muhtaçlıklara hayır etmek (2 şiir): 1. “Gitmezmiş”, 2. “Keçdir ýaranlar”.
26. Yaramaz adamlar hakkında (11 şiir): 1. “Ykrarsyz ärden”, 2. “Asyl zatça bolmaz”, 3. “Jeňi bellidir”, 4. “Zer bolmaz”, 5. “Ýoldaş bolan”, 6. “İçen ýalydyr”, 7. “Çykmaýan ärden”, 8. “Janyňdan”, 9. “Ýigide”, 10. “Çykypdyr”, 11. “Degmez”.
27. Nas çilim gıybet hakkında (4 şiir): 1. “Çilim”, 2. “Nas atan”, 3. “Çilimkeş”, 4. “Gyýbetkeş”.
28. Nasihat (9 şiir): 1. “Gidiji bolma”, 2. “Gymmat ýagşydyr”, 3. “Bostan tapylmaz”, 4. “Gul bolgyn”, 5. “Gezemek bilen”, 6. “Delalat ýagly”, 7. “Tapmaz sen”, 8. “Ýakynça bolmaz”, 9. “Baş bolmaň”.
29. Adamların biri – birinden tapavutı (12 şiir): 1. “İýen nanyna degmez”, 2. “Gadryn näbilsin”, 3. “Salarguşyn anlamaz”, 4. “Joş ýandyrar”, 5. “Dini biläni”, 6. “Baş üstüne”, 7. “Gelende bardyr”, 8. “Azarydyr”, 9. “Öz – özünden”, 10. “Näbilsin”, 11. “Näzine degmez”, 12. “Är ýanynda bellidir”.
30. Bir yarımalarını övüşü (3 şiir): 1. “Öňi ardy bilinmez”, 2. “Ahmetşany öweni”, 3. “Öwgi”.
31. Aydışik soval cevap (7 şiir): 1. “Öwlatdan”, 2. “Sowal jogap”, 3. “Kaýdadygy bilinmez”, 4. “Sorag gaýtardy”, 5. “Bşlmezmiň”, 6. “Oraz meňli şahyra”, 7. “Bir niçe mysal”.

32. Atası hakkında (1 şiir): “Ajal ýolun tutdy atamyň”.

33. Dünyadan ve dünya adamlarından zeyreniş (24 şiir): 1. “Yhsan kaýsy bilinmez”, 2. “Döküp baradyr”, 3. “Köydüm ýandym köz bile”, 4. “Geçer halymga”, 5. “Gan çykar”, 6. “Göriner”, 7. “Yagşysy”, 8. “Başymyza”, 9. “Duman galmady”, 10. “Saly dünýä heý”, 11. “Daşymdan”, 12. “Mälemeýän bolarmy”, 13. “Gaça başlady”, 14. “Bela bolar”, 15. “Bu dünýä”, 16. “Geldi ýaranlar”, 17. “Ahyr zamana”, 18. “Gaşar bu dünýä”, 19. “Bolmaz ýaranlar”, 20. “Etmediň dünýä”, 21. “Namys bile ar bile”, 22. “Gelemezmi”, 23. “Hijran kaýsy bilmedim”, 24. “Bilmedim”.

34. Aşık magşuk hakkında (27 şiir): 1. “Hökümlü”, 2. “Gezelim”, 3. “Bu derdi”, 4. “Haýrandadyr”, 5. “Turanda tapylmaz”, 6. “Gülzardan aýryldym”, 7. “Gezdiňmi”, 8. “Helalan”, 9. “Gözüm düşdi”, 10. “Gyzmaly boldum”, 11 “Eý dost”, 12. “Geçip baradyr”, 13. “Güýzden seni (Nowruzdan seni)”, 14. “Näme sen”, 15. “Dert oldu”, 16. “Sataşdym”, 17. “Uýalmak”, 18. “Tasa garşy”, 19. “Aşyk bolmuşam”, 20. “Yhtiyarym galmaza”, 21. “Ýandyrdy meni”, 22. “Boldum indi”, 23. “Barmy ýaranlar”, 24. “Yşkdan içmek”, 25. “Magşuk hakynda”, 26. “Ýar senden”, 27. “Gökden ýaranlar”.

35. Öz özüne aydanı (5 şiir): 1. “Göwnüm”, 2. “Neýleyin”, 3. “Görsem”, 4. “Uly bolup galyp men”, 5. “Biwepalardan”.

36. Dünyadan boş gitmek hakkında (9 şiir): 1. “Baka baka gidersen”, 2. “Gelen gide baradyr”, 3. “Ykbal bolmady”, 4. “Batdy ýaranlar”, 5. “Ýetmeýen galmaz”, 6. “Söýgildim”, 7. “Ýagydyr ýagy”, 8. “Diş gitmek”, 9. “Bendäniň”.

37. Dünya hakkında (17 şiir): 1. “Däldir bu dünýä”, 2. “Ser gider”, 3. “Suwuratgy”, 4. “Ýutybam durupdyr”, 5. “Rowan görse”, 6. “Mazarystana sary”, 7. “Jan içinde”, 8. “Gelendir”, 9. “Megana geldiň”, 10. “Bu laýa (raýa)”, 11. “Sil galmaz”, 12. “Dünýädir”, 13. “Çaldy gitdi”, 14. “Gyzdyr bu dünýä”, 15. “Näler boldu”, 16. “Paýany bolmaz”, 17. “Gaşyndadyr”.

38. Dünya gelen ölmeli (5 şiir): 1. “Aňlarlar”, 2. “Bolmak hakdyr”, 3. “Howasydyr”, 4. “Şaýlamaýanmy”, 5. “Ýatmaz hiç”.

39. Ölümü yada salıp kıyamatdan gorkuzışı (24 şiir): 1. “Adamzat”, 2. “Urnyp baradyr”, 3. “Kär bile”, 4. “Soltanydyr”, 5. “Gövün jem bolup”, 6. “Her sagat bile”, 7. “Eýmeneger”, 8. “Galajakdyr”, 9. “Saçar gider”, 10. “Burun”, 11. “Jahan içinde”, 12. “Nazar eýle”, 13. “Bu roza”, 14. “Habardar boluň”, 15 “Bu işi”, 16. “Emirhan geler”, 17. “Alnynda”, 18. “Jebbar bar”, 19. “Üzülmezden burun”, 20. “Gidejksen”, 21. “Duş gelse”, 22. “Näge ýanyp sen”, 23. “Çagdyr bu çagdyr”, 24. “Belli”.

40. Dünyanın geçip barmagy hakkında (6 şiir): 1. “Bolup ötdi”, 2. “Aglar men”, 3. “Ýetersen”, 4. “Geçersen”, 5. “Galmazlar”, 6. “Mala meşgul bola – bola geçirseň”.

41. Din tutmak hakkında (4 şiir): 1. “Dälmi”, 2. “Duman görüner”, 3. “Peşepil bile”, 4. “Zamana”.

42. Namazlı binamaz hakkında (3 şiir): 1. “Jebbar biler”, 2. “Huda dälmi”, 3. “Namaz oka”.

43. Dervişlik pir-sopılık hakkında (5 şiir): 1. “Dağlar daşlar bile”, 2. “Sopylar”, 3. “Ters çykar”, 4. “Neýlerem”, 5. “Baglar heý”.

44. Dünyadan geçen meşhur erler hakkında (19 şiir): 1. “Saçdy Muhammed”, 2. “Ýerbe-ýer geçdi”, 3. “Edep geçdi”, 4. “Çykyp ötermiş”, 5. “Adly ýaranlar”, 6. “Geçdi diýdiler”, 7. “Aly bile gekçe kepderi”, 8. “Diýe - diýe”, 9. “Rowam boldy”, 10. “Keparat etdi”, 11. “Şalyk bilen”, 12. “Söýdügüm Ýusup pygamber hakda”, 13. “Anbar saçdylar”, 14. “Alydyr”, 15. “İki dünýänin soltany”, 16. “Kahry fena”, 17. “Hüwüşü ýandyrar”, 18. “Kalandar bile”, 19. “Söymüşem seni”.

45. Allah ve peygambere yalbarış hakkında (20 şiir): 1. “Haky üçin”, 2. “Senden bihabar”, 3. “Gaşy aý”, 4. “Ýa Mewla”, 5. “Eşýa”, 6. “Adam ýaratdy”, 7. “Etgen gerim”, 8. “Rabbim jelil”, 9. “Rabbim jelil”, 10. “Ýolda seni”, 11. “Ýa Rab”, 12. “Ýetişdi salym”, 13. “Bizni”, 14. “Soltanym”, 15. “Semada belli”, 16. “Ýa Züljelalym”, 17. “Halyma meniň”, 18. “Guluň boldum”, 19. “Dünýäni unutmak gerek”, 20. “Bagyşla bizni”, 21. “Ýalbarmak”.

46. Kıyamatdan öñ bolcak işler hakkında (13 şiir): 1. “Artsa gerekdir”, 2. “Bolar sen”, 3. “Gelse gerekdir”, 4. “Galar ýaranlar”, 5. “Behiştiñ”, 6. “Ýáýlary bardyr”, 7. “Aman heý”, 8. “Ahyr zaman geler”, 9. “Ýaranlar (kyýamat)”, 10. “Şundadyr”, 11. “Byragyñ”, 12. “Syrat köprüsi”, 13. “Bu jahalatdan neşen”.

Genel Değerlendirme

Mahtumkulu'nun şiirleri konusu tarih süreç içinde değişik sayılarda ifade edilmektedir. Ancak bu yazıda 1926 senesine kadar olan sayıyı değerlendirmeye gidilecektir. Gerçektende ondan ön üç sene evvel Orenburg'da 1913 senesinde “Şura” mecmuasının 12-17 sayılarında Mahdumkulu'nun şiirlerini ilk olarak kapsamlı “gösteriç” (içerik) olarak yayımlan Zeki Velidi Togan şöyle değerlendirmektedir¹³⁴: “Gerek bizin gördüğümüz, gerek Samoyloviç'in gören kasideleri barısı da bir birisi ile tedahül ederler. İşte bu sebepten hazır ki [şimdi ki] malum olan türlü mecmualardaki kasidelerin adedi nice yüzlere yetse de hakikatte barısı 270 – le beden artmay [geçmez]”¹³⁵. Bu konuda kendisi bir sayım yapmaktadır. Gerçekten de yazarın kendi dönemindeki şiirler hakkındaki sayımı görmeye değerdir. Bu konuda yazar “Bizim koldaki mecmuada barısı 209 gazal, munda [bunda] başkalar tarafından görülen 80 kadar kaside yok. Ama özünde başka oryantalistler tarafından görülmeyen 68 gazal bar. Samoyloviç barısı 197 gazal (buların 137-si) bizin mecmuada bar. + bizin mecmuada gene olmayan 68 + Vambery mecmuasında gene olmayan 2 + Abdurrahman Efendi mecmuasında gene olmayan 2 = bular barısı bula 269 gazal” diye belirlemektedir¹³⁶.

Bizim şimdiki değerlendirmekte olduğumuz kitapta ise, şairin 289 şiirine yer verilmiştir. Zeki Velidi Togan'ın verdiği sayıdan 20 fayla şiirin olduğunu görüyoruz. Ayrıca bir şeyi de belirtmek

¹³⁴ Geniş bilgi için bakınız: Tahir Aşirov, “Mahdumkulu'yu Anlamak: A. Z. V. Togan Örneği”, Mahdumkulu Ve Dünya Medeniyeti (Uluslararası Sempozyumu), 7-9 Nisan 2014 İstanbul – Türkiye.

¹³⁵ Şura, 13/394.

¹³⁶ Şura, 13/394-395.

gerekmektedir. Nicelik mi veya nitelik mi? Bu konu bağlamında değerlendirmiyoruz. Niteliği belirlemede yardımcı olacak şiirlerin belirlenmesidir. Yoksa nicelik bağlamında ele almıyoruz. Çünkü bu bir düşünürü görüşünü ve düşüncesini belirlemede kendi şiirleri önemlidir.

Bir de bu neşrin dil konusuna değinmek istiyorum. Gerçekten Mahtumkulu sadece Türkmenlerin şairi değil, tüm Türkî ulusun şairidir. Bunun birkaç esasını verebiliriz. Ancak biz Mahtumkulu'nun şiirlerinin Özbekler arasında okunduğunu Zeki Velidi Togan'ın "Hive Türkmenlerinde hatta Özbeklerinde de "Mahtumkulu okumak", "Türkmence hikmetli mev'ize [öğüt] şiirleri okumak" manasında kullanılıyor" ifadesini getirebiliriz. Bununla beraber kamil nüshalarında ve taş basmalarında Buhara ve Taşkent şehirlerinde olduğunu düşündüğümüzde konu daha da netleşiyor. Ayrıca divan olarak neşir eden Astarahanlı Niyazı Astrahanlı İmam Abdurrahman Efendi Niyazi'nin 1911 senesindeki "Mahtumkulu Divanı"nı neşrini¹³⁷, 1923 senesinde Salman Mumtaz'ın "Azerbayjan" veya "Magarif ve Medeniyet" dergisin 8-9 sayılarında "Türkmen şairleri" adı ile Mahtumkulu ile Durdı şairin 12 beyit'i hatırladığımızda durum kendiliğinden açıklanmaktadır.

Türk tarihi ve kültürü konusunda canı gönülden "zor hizmet" eden Zeki Velidi Togan'ın Orenburg'da 1913 senesinde "Şura" mecmuasının 12-17 sayılarında¹³⁸ yayımlanmasını zieveyi temsil etmektedir. Ayrıca Şeyh Muhsin Fani olarak meşhur olan âlim Hüseyin Kazım Kadri tarafından şerh ve tenkitli "Mahtumkulu divanı ve yedi asırlık Türkçe bir manzume" adlı ile 1921 senesindeki İstanbul neşrini de sayabiliriz.¹³⁹

---

¹³⁷ Divan Mahtumkulu, Neşir eden Abdurrahman Niyazi, A. Omarov ortakların tecarethana tip. Astrahan 1912. 48 s.

¹³⁸ Geniş bilgi için bakınız: Tahir Aşirov, "Mahdumkulu'yu Anlamak: A. Z. V. Togan Örneği", Mahdumkulu Ve Dünya Medeniyeti (Uluslararası Sempozyumu), 7-9 Nisan 2014 İstanbul – Türkiye.

¹³⁹ Geniş bilgi için bakınız: Zeki Velidi Togan, "Türkmen Şairi Mahdumkulu'yu Anlamak", (latinize eden Tahir Aşirov) U.Ü.İ.F.D. 1/2014. Bursa – Türkiye.

Bunlar ile beraber olarak şunu da belirtmeliyiz ki, Mahtumkulu'nun şiirleri Türkî dillere örnek teşkil etmektedir. Nitekim Şeyh Süleyman Efendi'nin “Lügat Çağatay ve Türkî Osmanî” adlı eserinde sözlüklere 18 yerinde, Mahtumkulu'nun şiirlerinden Türkî diline örnek olarak getirmektedir.¹⁴⁰

Ancak bizim irdelediğimiz bu neşirde yazı bakımından da çok dikkat çekicidir. Bu konuda girişte “Kitabın imlası olsa asıl nüshadan değiştirip şimdiki kullanılan imla kolaylaştırılmıştır” diye ifade etmektedir.¹⁴¹ Bu bir tür itiraf olabilir. Çünkü yazma bu günkü ifade ile sadeleştirilme yoluna gidilmiş denebilir. Bunun nedenini de şu sözler ile açıklamışlardır “Çünkü bu neşirde “Akademik” bakımdan eksiklik görülse de ili/halkı okumaya teşvik etmek için şu imlayı kullanmalı oluyoruz.”¹⁴²

Sözlerimi bu yazıya esas olan kitabın önsözünü yazan Bekki Emir Berdi oğlunun sözleri ile bitiriyorum “Bu neşirde zamansız ile yahşi irdeleyiş orta çıkmadığını okuyuculara bildiriyoruz ve onlardan kitabın imla ve dilinde puhta bir yol izlenmediğimize geçirim soruyoruz.”¹⁴³

---

¹⁴⁰ “Kitabyň imlasy bolsa asylyky nusgadan üýtgeşip hazyrky ýüreýen imla ýakynlaşdyrylandyr.”

¹⁴¹ Şairin şiirlerinin olduğunu sayfalar: 3, 13, 15, 20, 34, 39, 63, 108, 158, 168, 198, 204, 211, 259, (259), 278, 294, 295. Şeyh Süleyman Efendi, Lügati Çağatay ve Türkî-i Osmanî, İstanbul 1298/1882.; Aşyrow, Tahyr, Muhammedow, Gurbangeldi, “Magtymgulynyň sygyrlary Türki dilleriň nusgasydyr”, Türkmen Ruhunuň Almaz Täji (Magtymguly Pyrafınyň 290 ýyllygyna bagyşlanan makalalar ýygındysy –A. Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014.

¹⁴² “Çünki bu çykaryşda “Akademik” taýyndan kemçilik görülse-de ili okamaga höweslendirmek üçin şol imlany ýüretmeli bolandyrys”.

¹⁴³ “Bu çykaryşda gyssag arasy bile ýagşy seljeriş ýasalmadygyny okaýjylara duýdurýarys we olardan kitabyň imla we dilinde puhta bir ýol tutabilmedigimize geçirim sorayarys.”